

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія:
Філологічні науки**

Випуск 164

*35-річчю факультету іноземних мов ЦДПУ
присвячується*

м. Кропивницький
«КОД»
2018

ISSN 2522-40-77 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

Наукові записки. - Випуск 164. - Серія:
Філологічні науки – Кропивницький:
Видавництво «КОД», 2018.– 598 с.
ISBN 978-617-653-038-1

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань соціолінгвістики, лінгвокогнітивістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, тексту та дискурсу, теорії та практики перекладу на матеріалі слов'янських, германських і романських мов.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, учителів-словесників.

Рецензенти:

Іваницька М.Л., доктор філологічних наук, професор (м.Київ);
Черноватий Л.М., доктор педагогічних наук, професор (м. Харків)
Бялик В.Д., доктор філологічних наук, професор (м.Чернівці);
Мізін К.І., доктор філологічних наук, професор (м.Переяслав-Хмельницький).

Іноземні рецензенти:

Ріхард Йозеф Бруннер, доктор філософії *habilit*, професор (Ульм, Німеччина);
Аргур Творек, доктор філософії *habilit*, професор (Вроцлав, Польща).

РЕДКОЛЕГІЯ:

1. **Семенюк Олег** – доктор філологічних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (головний редактор).
2. **Ключек Григорій** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури ЦДПУ імені Володимира Винниченка (заступник головного редактора).
3. **Гурбанська Антоніна** – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.
4. **Іліаді Олександр** – доктор філологічних наук, професор кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка.
5. **Ковтюх Світлана** – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ЦДПУ імені Володимира Винниченка.
6. **Лучик Василь** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства Національного університету “Києво-Могилянська академія”.
7. **Манакін Володимир** – доктор філологічних наук, професор.
8. **Міщенко Алла** – доктор філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.
9. **Михида Сергій** – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури та компаративістики, проректор з наукової роботи ЦДПУ імені Володимира Винниченка.
10. **Ожоган Василь** – доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету “Києво-Могилянська академія”.
11. **Панченко Володимир** – доктор філологічних наук, професор.
12. **Паращук Валентина** – кандидат філологічних наук, професор кафедри германської філології ЦДПУ імені Володимира Винниченка.
13. **Первеке Андрій** – доктор філологічних наук, професор центру інноваційних освітніх технологій Псковського обласного інституту підвищення кваліфікації працівників освіти (Росія).
14. **Руснак Ірина** – доктор філологічних наук, завідувач кафедри української літератури та компаративістикм Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.
15. **Білоус Олександр** – кандидат філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов ЦДПУ імені Володимира Винниченка (відповідальний за випуск).

Друкується за ухвалою вченої ради
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
(*протокол № 6 від 29.01.2018 року*).

Статті подано в авторській редакції

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN
STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

RESEARCH BULLETIN

Series:

Philological Sciences

Issue 164

*Dedicated to the 35th anniversary
of the School of Foreign Languages of CUSPU*

Kropyvnytskyi
«KOD»
2018

9. Левицкий Ю. А. Основы теории синтаксиса: [учеб. пособие по спецкурсу] / Юрий Анатольевич Левицкий. Пермь: Пермский гос. педагогический ун-т, 2001. – 236 с.
10. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка). / О. И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1974. – 156 с.
11. Соловьева Л. Н. Древние германцы и их языки // введение в германскую филологию. / Л. Н. Соловьева. – М., 1980. – С. 7-27.
12. Шубик С. А. Порядок слов в древневерхненемецком языке (Место глагола в повествовательном предложении): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / С. А. Шубик. Академия наук СССР. Ленинградское отделение института языкознания. – Л., 1964. – 20 с.
13. Admoni W. Historische Syntax des Deutschen. / W. Admoni. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1990, 287 S.
14. Moser H. Deutsche Sprachgeschichte. / H. Moser. 3 Aufl. – Stuttgart, 1957.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маргарита Оксанич – викладач кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Наукові інтереси: історичний синтаксис німецької мови, германське мовознавство.

Отже, концепт СМЕРТЬ у романі актуалізовано номінативними одиницями *war, death, horror, flame, block the way, defiance, an attempt to communicate; closeness drew apart; rapture faded, one was alone, an embrace in death*, які лежать в основі його осмислення через концептуальні метафоричні схеми СМЕРТЬ – ЦЕ ВІЙНА, СМЕРТЬ – ЦЕ НАСИЛЬСТВО, СМЕРТЬ – ЦЕ ВТРАТИ, СМЕРТЬ – ЦЕ ШЛЯХ ДО БОЖЕВІЛЛЯ, СМЕРТЬ – ЦЕ НЕПРИМИРЕННЯ ЗЛУ І НАСИЛЬСТВУ.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабушкин А.П. Пространство и время художественного образа / А.П. Бабушкин. – Л.: АКД, 1996. – 195 с.
2. Белсхова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект: монографія / Л.І. Белсхова – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монографія / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: МГУ, 1997. – 245 с.
5. Приходько А.М. Концепти і концептосфери в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
6. Юнг К. – Г. Человек и его символы / К. Юнг. – СПб.: – М.: Б.С.К., 1996. – 646 с.
7. Maugham W.S. The Painted Veil / W.S. Maugham – К.: Знання, 2006. – 287 с.
8. Woolf W. Mrs Dalloway [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/au/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Заболотська – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивні аспекти дослідження тексту та дискурсу.

УДК 81'1 : 81'22 : 81'374 +008

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ У ВИМІРІ МОВИ: ЛІНГВОУНІВЕРСОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості соціального буття людини з позицій лінгвокультурології, лінгвосеміотики та лінгвоуніверсології. Запропонована модель системних взаємодій, що віддзеркалює реалізацію соціального статусу людини. У статті аналізуються мовні репрезентації концептів РАБ і РАБСТВО як цивілізаційних феноменів у протиставленні з природо-орієнтованими закономірностями поступу систем. На основі етимологічного аналізу імен вказаних концептів у мовах європейських етносів реконструйовано еліптізовані "тексти-програми", що відображають універсальні траєкторії осмислення цього явища та специфіку відповідних лінгвосоціальних статусів. Проведено паралелі між вербальними репрезентаціями РАБА у текстах міфологічного, релігійного, юридичного і художнього характеру. Отримані результати дозволяють вести мову про діалектичну специфіку соціальних феноменів та своєрідні "системні похибки", притаманні організації ЛЮДИНИ як багатомірної системи. Вербальні іпостасі соціальних статусів ідентифікуються як "навігаційні маркери", що сприяють еволюційному / інволюційному поступу системи, або створюють передумови для її знищення.

Ключові слова: соціалізація, статус, система, номінація, полісемія, внутрішня форма, основа.

В статье рассмотрены особенности социального бытия человека с позиций лингвокультурологии, лингвосеміотики и лингвоуніверсології. Предложена модель системных взаимодействий отражает реализацию социального статуса человека. В статье анализируются языковые репрезентации концептов РАБ и РАБСТВО как цивилизационных феноменов в противопоставлении с природно-ориентированными закономерностями развития систем. На основе этимологического анализа имен указанных концептов в языках европейских этносов реконструированы эллиптические "тексты-программы", отражающие универсальные траектории осмысления этого явления и специфику соответствующих лингвосоциальных статусов. Проведены параллели между вербальными репрезентациями РАБА в текстах мифологического, религиозного, юридического и художественного характера. Полученные результаты позволяют говорить о диалектических особенностях социальных феноменов и своеобразных "системных ошибках", присущих организации ЧЕЛОВЕКА как многомерной системы. Вербальные ипостаси социальных статусов идентифицируются как "навигационные маркеры", которые способствуют эволюционному / инволюционному развитию системы, или же создают предпосылки для ее уничтожения.

Ключевые слова: социализация, статус, система, номинация, полисемия, внутренняя форма, основа.

Although interdisciplinary approach towards lingual phenomena appears to be a mainstream methodological assumption of present-day linguistics, we can hardly witness breakthrough discoveries concerning fundamental issues of life, social life and humans' verbal behavior. Therefore we suggest a universalia-oriented synthetic-analytical consideration of the said issues' verbal representations. The article deals with the features of social life of man from the standpoint of linguocultural studies, semiotics and universalia-centered linguistics, employing previously introduced methodology of M-logic. A model of systemic interactions reflecting the realization of the social status of a person is discussed. The article analyzes the language units denoting the SLAVE and SLAVERY concepts as civilizational phenomena in opposition to the nature-oriented laws of systems' development. On the basis of etymological analysis of the concepts' names in European languages, ellipticized "texts-programs" encoded in the units' inner forms were reconstructed, thus demonstrating universal trajectories of the said phenomenon's traditional interpretations and understanding within the framework of respective worldviews as well as the specifics of the corresponding linguistic-social statuses. The article draws parallels between verbal representations of SLAVE in texts of mythic, religious, legal and fiction character and presents the distributive-propositional model of the SLAVE concept's content. The obtained results allow identifying the dialectical nature of social phenomena and the peculiar "systemic errors" inherent in the organization of HUMAN as a multidimensional system. Verbally represented social statuses are therefore regarded as "navigational markers" that contribute to the evolutionary / involutional advancement of the system, or create the preconditions for its destruction.

Key words: socialization, status, system, nomination, polysemy, internal form, stem.

Сучасне мовознавство, як і наука загалом, перебуває у процесі парадигмальної переорієнтації. Декларований останніми десятиліттями міждисциплінарний підхід до вивчення явищ мови та мовлення [5; 7], очевидно, перетворюється на аксіоматичний "методологічний мікро-міф". При цьому принципів відкриттів, що розкривали б зв'язок зазначених явищ і фундаментальних екзистенційних проблем, не здійснюється. Кризові стани, з якими стикається сучасна цивілізація на усіх рівнях організації систем, зумовлюють універсологічно орієнтований синтетико-аналітичний погляд [4] на мовно-опосередковані суспільні взаємодії.

Спроба переосмислити сутність ЛЮДИНИ та з'ясувати її "призначення" у масштабі взаємодій мікро- і макросвітів, альтернативних і штучно модельованих реальностей, а також емпірично недосяжного надсистемного плану буття (проявленого у ментальних і мовно-знакових формах) зумовлює розгляд парадигмального виміру її існування (ієрархії програм розвитку, гіпотетично закодованих у внутрішній формі (ВФ) відповідних мовних знаків) та синергетичного плану буття людини і лінгвоспільнот ("синтагматичних" послідовностей сценаріїв, співвіднесених з певними формами вербальної поведінки та вербальними репрезентаціями соціальних ролей і статусів). У ході здійсненого міждисциплінарного аналізу ми розглядаємо моделі соціальних відносин як варіації універсальних сценаріїв системних взаємодій, детермінованих законами діалектики, логіки, фізики та квантової механіки (у "розмитих динамічних контекстах", на межі реальностей різних мірностей). Пропонована універсологічна модель ЛЮДИНИ (Рис. 1) відображає квантову природу її ества [3], що визнається як безперервний інформаційний обмін із системами різних мірностей та етіології.

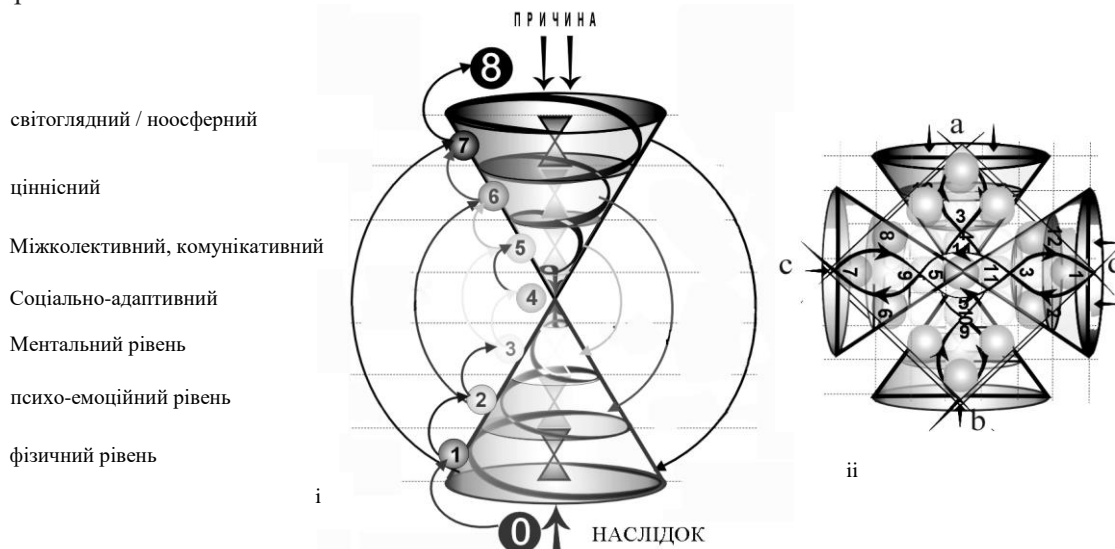

Рис.1. Універсологічна модель ЛЮДИНИ: i - ієрархічний план; ii - ЛЮДИНА у "квантових" соціальних взаємодіях

Безперервний енерго-інформаційний синтез, у якому відбувається становлення і поступ ЛЮДИНИ, відбувається за умови її соціалізації. Остання розуміється як входження до соціальних відносин і реалізація набору ролей [14] відповідно до особистісних якостей, вмінь і прагматики у поведінкових та мовно-мовленнєвих практиках. Рівень 4 моделі (взаємодія "ЛЮДИНА - група) віддзеркалює саме соціальне визнання людини як особистості, котра досягла значущих показників розвитку у фізичному (рівень 1), психо-емоційному (рівень 2) і ментальному (індивідуальному професійному – рівень 3) планах та становить цінність для певного колективу або соціуму загалом. Відповідно, соціальне визнання передбачає набуття людиною певного суспільного статусу, а саме, певного (зазвичай вербально маркованого) місця в ієрархії групи або груп, що визнається іншими суб'єктами відносин, може бути поліпшеним або втраченим, а також постає передумовою наступних трансформацій ЛЮДИНИ – еволюційних або регресивних, деструктивних. Подальший поступ ЛЮДИНИ передбачає діяльність у між-групових інтеракціях (рівень 5) та загальносуспільних взаємодіях, визначених загальнонаціональними цінностями та інтересами (рівень 6). Гіпотетична еволюція до рівня планетарних взаємодій (7) залежить від реалізації низки біфуркацій в аксіологічному просторі, що орієнтують вектор поступу націй, міждержавних стосунків та, передовсім, взаємодію людства і ПРИРОДИ (у сенсі "природо-орієнтованість" або "техногенність", "синергійність" або "конфліктність").

Водночас, як засвідчує історичний досвід, ЛЮДИНА виявляється чи не єдиною істотою у відомій нам реальності, що відзначається авто-деструктивною поведінкою, невмотивованою агресією та жорстокістю відносно інших живих істот, міфологізуванням та "іраціональною раціоналізацією" світу та надмірно споживацьким способом життя. При цьому потенційна програма розвитку ЛЮДИНИ, щонайменше, як "розумної матерії" [1] суперечить базовим сценаріям різних рівнів, до перебігу котрих вона включена (війна, мисливство, "природокористування" та ін.). Варіативність сценаріїв соціальних взаємодій (ширина діапазону відхилення від "оптимальної прототипної траєкторії") залежить від ступеня "неприродності" відносин, реалізованих у групах людей та закріплених у відповідних статусах. Зокрема, серед феноменів соціального буття, що претендують на статус "цивілізаційних аттракторів", відзначимо відносини та сценарії, співвіднесені з концептами РАБ і РАБСТВО, котрі проявляються у різноманітних формах – від human trafficking до прихованого рабства у вигляді додаткових безоплатних форм роботи, або пропагандистських міфів-симулякрів "про двох рабів для учасників бойових дій". Оскільки вказаний цивілізаційний феномен притаманний різним історичним епохам, постає питання, чи він є викривленням програми буття ЛЮДИНИ, чи "системно помилкою", закладеною у матриці людського ества?

У той час як природні відкриті системи, здатні до саморегуляції та самопідтримки, реалізують відносини продуцентів, редуцентів і консументів у харчовому ланцюжку [1], або взаємодіють у вигляді симбіозу, то у відносинах всередині людських колективів, принаймні в діапазоні доступної нам "відомої історії" (при взаємодії мови, культури і міфу, а також різних культур в аспекті міжмовних контактів) реалізуються три основні види системних відносин: 1) як відкритих систем, 2) як контрарних світів 3) як егрегора і "донора" [3, с. 116]. Кожен з цих видів відносин як набір функціональних зв'язків між мікропараметрами станів (o , c , e) співвідноситься з універсальним способом (законом, закономірністю L_i) самоорганізації певної цілісної системи наступним чином: $o = l r$ або $o = l m$ (1), $c = -l r$ або $c = -l m$ (2) $c = -l r$ або $c = -l m$ (3), де r і m вказують на реальну або міфічну природу простору, в якому відбуваються трансформації. Закономірності (2) і (3) є водночас передумовами та наслідками явища, концептуалізованого як РАБ / РАБСТВО, оскільки вони не передбачають прогресу ЛЮДИНИ (покращення її параметрів) як відкритої системи.

У смислового полі відомої нам історичної цивілізації вказана закономірність зумовлює осмислення РАБА як носія другорядного соціального статусу. Так, давньогрецькі номінації вказують на такі вихідні смисли: *δουλος*, *δουλευμα* "належний до сім'ї", *οικέτης* "належний до дому", *παῖς* "хлопчик, раб" [31] (пор. і.е. *ped-*, *pād-* "нога, нижній, маленький" [23, с. 792], *παιδιακη* "молодий раб", *παιδαπιον* "той що має у суспільстві статус раба", *δημοσιος* "раб

захоплений на війні", *δμῶις* "слуга" [31, с. 782]. При цьому в античній філософській інтерпретації РАБ постає як ресурс або знаряддя (використовується, вичерпується, не еволюціонує), пор. аристотелівське розуміння раба як "живого інструменту" [10, 1253b]. Це свідчить, з одного боку, про фундаментальну "неприродність" частини форм людських взаємодій, що у більш пізні епохи асоціюються з розумінням людини як МАШИНИ.

Визнання "божественної природи" людини, за великим рахунком, не відрізняє її від РАБА (раба господаря, держави і суспільних інститутів, суспільної думки, ідеології, релігії, моди, споживацьких світоглядних міфів-симулякрів тощо). У контексті християнської міфології РАБ постає цілком природним елементом системи відносин ("божественна матриця" структури сакральної сфери створює проєкцію на відносини у світі профанному). Наприклад, *Jam non dicam vos servos: quia servus nescit quid faciat dominus ejus*. "Я вже не називаю вас рабами, бо раб не знає, що робить його господар" [29, (John 15: 15)], що дозволяє виокремити логіко-каузативний кластер "незнання / інформаційна обмеженість" (у широкому сенсі: "незнання намірів і планів надсистеми" → "відсутність відповідальності за прийняття рішень" → "фізична і функціональна обмеженість, залежність"). Водночас, звільнення з-під одного егрегора (надсистеми) автоматично перетворює суб'єкт на субординатний елемент іншої системи: *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi*. "Оскільки раб, призований у Богові, є вільний Господа, так і визнаний вільним є раб Христа" [29, (Corinthians 7: 22)] – прояв універсальної закономірності ієрархічного підпорядкування (відповідно, концепт СВОБОДА набуває відносного характеру, або перетворюється на міф-симулякр). У релігійних текстах "рабство" використовується як метафоричний синонім субординатності / безумовної ієрархічної співвіднесеності, адже рабом називається і Христос: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur et elevabitur, et sublimis erit valde* "Ось мій раб буде успішним, стане вищим і піднесеться і звеличиться" [29, (Isaiah 52: 13)]. У термінах "рабства" осмислюються також відносини залежності та підпорядкування як наслідку неприродних (системо-невідповідних) відносин: *Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati*. "Відповідав їм Ісус: істинно, істинно кажу вам: кожен хто вчиняє гріх, є рабом гріха" [29, (John 8:34)].

У свою чергу, аналіз мовних даних дозволяє реконструювати низку сценаріїв (онтологічних витоків вказаного феномену) закодованих у вигляді еліптизованих текстів у ВФ номінацій відповідного концепту.

Так, а. *thrall*, да. *þræl* "залежна людина, слуга, раб" < сканд., дпівн. *þræll* "раб, слуга", метафор. "негідник" < протогерм. **þrakhilaz* (*þrahila* / *þryhila*) "бігун" < і.е. **þrah-* / *threh-* "бігти" (ця ж основа є джерелом двн. *dregil* "слуга" / "бігун", да. *þrægan*, гот. *þragjan* "бігати"; пор. також. грец. *trecho* "бігаю", дірл. *traig* "нога", серб. *tražiti* "йти слідом") [6, с. 566], ймовірно **trāgh-* / *trōgh-* / *trēgh-* "тягнути" < **þeg-* [23, с.1089]. У цьому випадку ймовірно є семантична трансформація "слуга / раб" ← "той хто бігає / докладає багато зусиль при виконанні обов'язків або наказів", пор. *хлопчик на побігеньках*, укр. сленг. *шурхотіти* "бігати у справах, виконувати наказ / доручення". Уявлення германських етносів про "прототипного" РАБА сконцентровано у наборі оцінно-забарвлених характеристик як онтологічного так і функціонального планів на зразок "темний", "деформований", "працьовитий", "репродуктивний", тобто, "функціонально адекватний, естетично неприйнятний": *hörvi svartan, // hétu Þræl*. "темний на обличчя, був названий Трелем" [24, 7], *var þar á höndum // hrokkit skinn, // kropnir knúar* "на руках була зморшкувата шкіра, суглоби криві" *Þig 8, lútr hryggr, // langir hælur* "скрючений та з огидним обличчям" [24, 8], *bast at binda, // byrðar gerva, // bar hann heim at þat // hrís gerstan dag* "сплітав кору, робив оберемки й тягав хмиз цілий день" [24, 9], *Börn ólu þau, // bjuggu ok unðu* "дітей народити й жили заможнo" [24, 12], *þaðan eru komnar // þræla ættir* "звідси походить рід рабів" [24, 13]. В узагальненому вигляді реконструйований смисловий кластер виглядає як "неприваблива (недостатньо людська), що багато й ефективно працює".

Типологічною паралеллю ("тексти, бігти" > "змінювати форму, пристосовуватись, витратити сили" > "служити") постає низка одиниць, що мають за основу іє. *tek*- "тексти,

бігти, спливати" > гот. *pius* "слуга, раб", дірл. *takvá-* "бігун", дпівн. *þewaR* "підлеглий, васал", асакс. *ðeo(w)*, двн. *deo* "слуга, раб", гот., ж.р. *þiwi*, дісл. *þū, þīr*, двн. *diu, diuwa* "служниця"; трансформи основи дають одиниці типу гот. *widuwairna* "сирота", дісл. *þerna* "рабиня", двн. *diorna* "молода дівчина"; дісл. *þjōnn* "слуга", дісл. *þēna, þjōna*, двн. *dionōn, dionēn* "служити"; гот. *anaþiwan* "підкорювати", асакс. *ðēowian* "служити, підпорядковувати", гот. *þēwisa* "служники" (< **tēkueso-*) [23, с.1059-1060]. Саме таке розуміння РАБА як "джерело витратної енергії" (що має певну матеріально вимірювану цінність) закодоване у ВФ відповідних номінативних одиниць у юридичних текстах давньоанглійською мовою (закони короля Альфреда, створені на основі переосмислення латинського права [27]): *Gif se þeowa þonne sweðe: "Nelle ic from minum hlaforde ne from // minum wife ne from minum bearne ne from minum ierfe"* Якщо раб скаже "не бажаю покинути свого володаря, мою дружину, моїх дітей, ані моє майно" [13, (11:3)]; *Se ðe slea his agenne þeowne ... forþon þe hit wæs agen fioh.* "Той хто вдарить свого раба... адже той є його майном" [13, 17]. Загалом, у давньоанглійській мові наявна значна кількість синонімічних одиниць на позначення РАБА та сумісних понять, що підкреслюють його **статус**: *rihtþeow* "законний раб", *underþeow* "підлеглий, раб", *þeowdom, þeownud* "рабство"; **функції**: *esne* "працівник, раб", *geþeowa* "раб", *scylcen* "служниця, рабиня, коханка", *þeow* "слуга, раб", *þeowe* "служниця, рабиня", *þeowian* "служити, перетворювати на раба" *þeowtling* "слуга, раб", *þræl* "слуга, раб", або **джерело походження**: *agnian* "позбавляти волі, перетворювати на власність", *searþniht* "придбаний слуга", *inbyrdling* "раб народжений у будинку господаря", *ræpan* "захоплювати, перетворювати на раба", *wale* "валійка, рабиня з Уельсу", *wealh* "іноземець, валієць, кельт, чужинець, раб", *witefæst* "той хто потрапив у рабство як покарання", *witeþeow* "той хто став рабом за законом", *wiel* "служник, чужинець, раб", *wielen* "чужинка, рабиня", *wielincel* "служба, раб", *Wyln* "рабиня" [30]. Таке розмаїття номінацій РАБА / РАБСТВА свідчить про "прецедентність" цього явища у суспільному житті англосаксів та фокусний характер відповідного концепту у відповідній картині світу. При цьому низький статус раба у поєднанні з уявленнями про СВОБОДУ як цінність (тобто, підсвідоме розуміння "неприродності і антигуманності" рабства) передбачали суворе покарання за незаконне її позбавлення: *Se þe frione forstele ond hine beþycgge, ond hit onbestæled sie, þæt he hine bereccean ne mæge, swelte se deaðe.* "Той, хто вкраде вільного і продасть його, і буде звинувачений так, що не зможе очиститись, має померти" [13, 15].

Серед згаданих одиниць да. *scealc* відзначається полісемантизмом та окрім значення "раб" зустрічається у значеннях "воїн, член екіпажу, чоловік, молодик", тобто, в узагальненому сенсі, "субординатний елемент у соціальній системі". Вона співвідноситься з гот. *skalks*, дфриз. *skalk* "слуга, злодюга", дсакс. *skalk* "слуга, учень", нід. *schalk* "шкода", двн. *scalch* "слуга, раб", нім. *Schalk* "пустун, жартун, брехун" ↔ "особа з низьким соціальним статусом / особистісними якостями низького рівня, що не виконує обов'язки належним чином або завдає шкоди та реалізує неправдиві висловлення стосовно станів речей за своєю участю, або неприйнятні судження на адресу зверхників", пор. герм. **skalka-*, **skelkan-* "злий", проявлені у дпівн. *skulka* "глузувати" < *skulkon-* < **sklk* [15, с. 439], а також. снн. *schalk*, снід. *schalc* "злий" < протогерм. **skalka-* м. "слуга", у той час як дпівн. *skelkr, фарер. skelkur, skjelkur* "жах, шок" < *skalki-* [28, с. 482], (етимологія невідома, однак висловимо припущення про зв'язок з і.е. (*s*)*k^hel-*, (*s*)*kel-* "звучати, звати" [23, с. 928-929], тобто, "видавати звуки" / "вербально втілювати (хибну) програму"). Відповідно, можливою є реконструкція алюзивного зв'язку значень "злодій / брехун" і "негативних емоцій на адресу раба як потенційного шкідника". Гіпотетично, наведені семантичні характеристики вказують на РАБА як об'єкт що є "несправжнім / неправильним", тобто, "неприродним". За умови визнання версії герм. **skalka* (~ псл. *члоръ*, укр. хлопець, рос. *холоп*, псл. *chol-* "неодружений") < і.е. **skol-* "різати" [6, с. 457] можливі інтерпретації "раб" < "відірваний від роду / видалений зі звичної системи" та "раб" < "молодший / підпорядкований, номій нижчого соціального статусу".

У сучасних англломовних дискурсивних практиках переважно використовується одиниця *slave*: а. *slave*, н. *Sklave* < дфр. *esclave* < лат. *Sclavus* "раб" < грец. *σκλάβος* "раб": згідно з однією з версій, рабами називали слов'ян, що масово потрапляли у полон і рабство,

насамперед, у результаті походів хазарів VI ст. [11]. У цьому контексті наголосимо, що, попри наявність у різних мовах номінацій РАБА одиницями, що позначають представника певного чужого етносу (да. *Wealh* "валієць, кельт, раб", санскр. *dasa-* "раб", але *dasyu-* "до-Арійський мешканець Індії"), грецька одиниця *σκλάβος* "невільник, полонений" хронологічно більш давня ніж історичні події, що нібито вмотивували перехід "слов'янин" → "раб" та відображає універсальну цивілізаційну практику здобування рабів на війні (*σκλάβος* < *σκληρέειν* "здобувати військові трофеї, грабувати"). Визнаючи можливість омонімічних та омофонічних збігів, тим не менш, відзначимо подібну (у смисловому та морфофонемічному аспектах) омонімічну пару в арабських мовах (*Ṣaḡālibah*), що позначала невольників і (гіпотетично) етнічних слов'ян, а також військові підрозділи, що склалися з цих невольників і слов'ян, що добровільно зголосилися на подібну службу (тобто, змінили володаря). Відповідно (у рамках дещо іншої дискусії), варто переглянути погляд на "слов'ян" як етнонім і розглядати їх саме як "служників, що виконують накази без обговорення", на що вказує можливий (непевний) зв'язок з **slawen-* "мовчати" [23, 962].

У свою чергу, укр., рос., блр., болг. *раб*, серб. *роб*, пол., чес., слов. *rab* < стсл. *рабъ* < протосл. **orbū* < іє. **orbh-* "сирота, дитина" [2 (5:9); 23, с. 781] (**orbh-* співвідноситься з дчес. *robě*, чес. *robě*, словц. *Roba* "дитина", дпол. *robię*, рос. *ребенок* [9, с. 113], тобто, "молодший у ієрархії". У широкому сенсі, **orbh-* "слабкий, безпорадний" інтерпретується як "позбавлений підтримки надсистеми" (звідси стсл. **orbēti*, рос. *робеть* "відчувати невпевненість, боятися" [9, с. 113], а також як "той хто змінив зверхника", що типологічно відповідає сутності "слов'янина-сироти" (*Ṣaḡālibah*).

Рос. *холоп*, укр. *холоп* (а також *хлоп*, *хлопець*), блр. *холоп*, пол. *chłop* "селянин, хлопець, чоловік", чес., словц. *chlap* "чоловік", влуж. *khlor*, *khlorc*, нлуж. *kłorc*, болг. *хлоне*, схв. *хлан* "невіглас, холоп" < стсл. *хлапъ* < протосл. *xolp-* (~ лтс. *kalps* "холоп, робітник"). Жодна з відомих гіпотетичних етимологій не визнається достовірною, пор. деякі: (1) < гот. *halbs* "напів, половина", тому, нібито, "служник-євнух", або, у нашому розумінні, "напівлюдина", тобто, "особа або з обмеженими якостями / соціальним статусом"; (2) < лит. *šelpi*, *šelpiu* або гот. *hilpan* "допомагати"; (3) ~ дінд. *jalpati* "бурмоче", *jalmas* "негідник, підла істота"; (4) ~ лит. *silpti*, *silpstu* "слабшати", *silpnas* "слабкий"; (5) < тюрк. (араб.) форма, що передувала тур. *xalfa* "раб" [8 (4: 257); 2 (6: 183, 196-197)]. Водночас, кожна з версій типологічно корелює з однією з базових ознак, закодovаних іншими номінаціями РАБА, що свідчить на користь універсальності механізмів концептуалізації явищ та фундаментальної "омонімічності" мовних кодів, що забезпечують самопідтримку інформаційного поля ноо- та семіосфери як відкритих інформаційних систем.

На підтримку такого проміжного висновку наведемо деякі одиниці з кельтських мов, генетично поріднені або типологічно співвіднесені з наведеними вище номінаціями РАБА. Так, вал. *caeth* "раб, ув'язнений", але ірл. *cacht* "небезпека, в'язень", *cachtaim* "лювлю" < **kaptō-* як у лат. *capio*, *captus*, гот. *hahan*, а. *have* [22, с. 61], тобто, "впійманий і перетворений на майно". Гел. *gille* "хлопець, раб, служник", ірл. *giolla*, дірл. *gilla* (можливо, співвідноситься з а. *child*; згідно іншої версії, походить від дпівн. *gildr* "той що має високу вартість" [22, с.194] також свідчить про уявлення про РАБА як товар.

Подібною до германських мов є номінація за функціональною ознакою: гел. *trail* "раб", ірл. *traill* < дпівн. *þræll*, а. *thrall*. [22, с.373], а також за аксіологічно переосмисленими функціональними властивостями: гел. *sgalag* "слуга", ірл. *sgolog* "землероб, селянин", дірл. *scoloca* < дпівн. *skálkr* "слуга, раб" (гот. *skalks*, н. *Schalk* "брехун, жаргун", а. *marshal* [22, с.310-311] ~ гел. *sgal* "верещати", ірл. *sgal*, дпівн. *skjalla* "дзвеніти, стукотіти", н. *schallen* "звучати", лит. *skaliu* "вихляти язиком" (< (*s*)*k^hel-*, (*s*)*kel-* [23, с.928-929] "видавати (зайві, неприйнятні) звуки", а також гел. *sgallais*, "образя, зневага" < дпівн. *sköll* "глузування, сміх", *skjal* "порожні балачки".

Отже, універсальним набором ознак РАБА, концептуалізованих і вербалізованих у семіосфері європейських лінгвоспільнот є такий (Рис. 2). Пропозитивно закодovані онтологічні (а), функціональні (б), локативні (д) та аксіологічні (с) ознаки аранжовано у

класичній моделі "ядро-медіальна зона - периферія", у той час як зв'язки між пропозиціями визначені як ад'юнкція (\wedge), диз'юнкція (\vee), імплікація (\rightarrow).

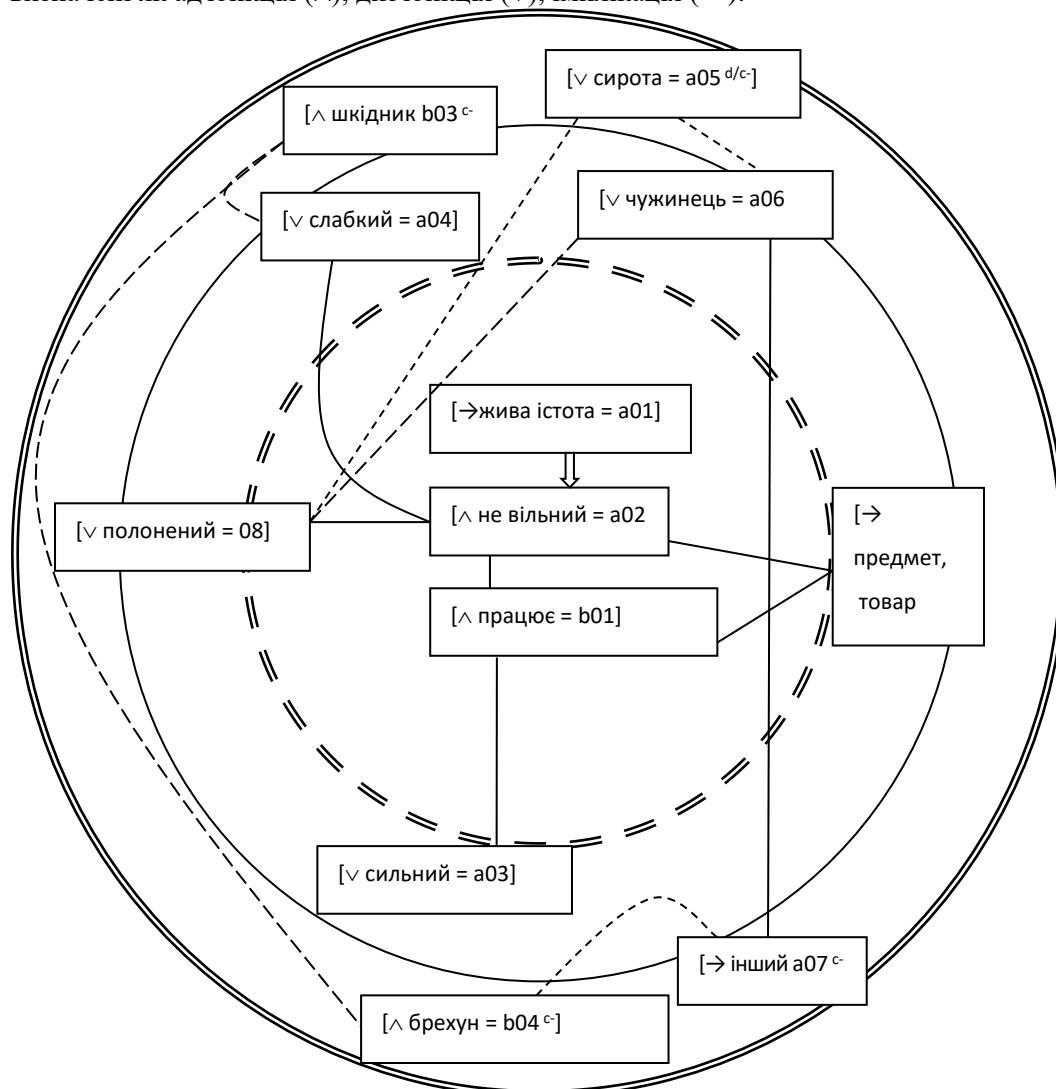

Рис. 2. Дистрибутивно-пропозитивна модель змісту концепту РАБ

Вербалізовані іпостасі РАБА вказують на дуалізм буття відповідного референта: з одного боку, людина включена до системи суспільних відносин, а з іншого – позбавлена належного соціального статусу, обслуговує над систему, однак не впливає на вибір вектору її поступу та не розвивається сама. Номінації РАБА нейтрально або негативно забарвлені, що демонструє зневагу до індивіда занадто слабкого, щоби зберегти більш високий статус, а також неприйняття будь-яких феноменів, параметричні характеристики котрих відрізняються від усталених, визнаних. Іншими словами, у цивілізаційній моделі, орієнтованій на змагання, накопичення, домінування і використання (об'єктів і систем будь-якої природи) апріорно закладена негативна оцінка РАБА, що, водночас, раціоналізує та виправдовує саме таке до нього ставлення. Зрозуміло, що в результаті історичних флуктуацій у концептуальному полі ноосфери феномен РАБСТВА переосмислюється, також набуває негативної оцінки і (принаймні офіційно, публічно й юридично) засуджується. У різножанрових текстах ХХ - ХХІ ст., у яких розбудовуються варіанти реального, фіктивного та уявних альтернативних світів, з огляду на генерований "референтивний код культури" і відповідну аксіологічну матрицю, зустрічаємо негативно забарвлені номінації РАБСТВА як феномену, пор. *Współżyć na waszych warunkach? – spytał zmienionym, ale wciąż spokojnym głosem. – Uznawszy waszą dominację? Utraciwszy tożsamość? Współżyć jako kto? Niewolnicy?* [26, с.202] (неприйнятний

варіант суспільних відносин), *There was no slavery in the free city of Pentos* [20, 35] (заборонений "пережиток" попередньої історії), *No proper man would choose a life of thralldom* [21, с.31] (антицидність), *Right from the ashes of life I learned to behave // What to believe, what not to say, from cradle to grave..... like a good little slave* [12] (оцінка становлення особистості у сучасному світі), *Some of us were taken by boat, and died at sea // Those of us who lived were sold to slavery* [18], *Slave trade still exists, it's a legacy of the past ... Slavery, the pain of the sea ... Slavery, inhumanity* [25] (історичні реалії), або ж нейтральні номінації: *"Drogo is so rich that even his slaves wear golden collars"* [20, с.35] (реалії у частині уявного світу). Водночас, у таких текстах наявні конструкти, аксіологічне навантаження яких "балансує на межі" конвенційних моральних постулатів: *I will rise up from the chaos // I will rise up from the grave // A brother to the darkness // A master to the slaves* [19], *Woman Be My Slave // That's Your Reason To Live // Woman Be My Slave // The Greatest Gift I Can Give // Woman Be My Slave // Woman Be My Slave // Chained Unto My Bed // Woman Be My Slave // Begging To Be Fed* [17]. З урахуванням того факту, що певна частина людства насправді не досягає належного рівня розвитку (рівні 1-3 моделі), не здатна або не бажає критично-аналітично сприймати дійсність, приймати важливі рішення, брати відповідальність за свої вчинки та враховувати інтереси різних груп і систем, тому і почувається достатньо комфортно у пониженому соціальному статусі, у якому такі вимоги до неї відсутні. Відповідно, висловимо думку про виключно антропоцентричний характер викривлення траєкторій міжсистемних взаємодій у суспільному масштабі та спрогнозуємо збереження "неприродних" форм соціального (та лінгвосоціального) буття – до моменту "семантичної сингулярності" і світоглядного "перезавантаження" людства.

Загалом, соціальний статус розуміється як системний феномен, що або сприяє, або перешкоджає еволюційному поступу ЛЮДИНИ. З огляду на інформаційний характер сучасної культури, соціальний статус варто розглядати як лінгвосоціальний, оскільки відповідні номінативні одиниці виявляються маркерами траєкторії поступу ЛЮДИНИ як багатомірної системи, включеної до взаємодії ієрархічно, структурно та онтологічно неоднорідних систем, "налаштованих" відповідно до власної аксіологічної аксіоматики. Соціальні статуси корелюють з певними викривленими (неприродними) сценаріями та у вербалізованому вигляді розглядаються як знакова "маска", що маркує сутність з недостатнім рівнем енергії (волі, почуття відповідальності, ментального потенціалу, комунікативних навичок) як позбавлений еволюційних перспектив ресурсний елемент певного егрегору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Базалук О.А. Мирозданіє: живая и разумная материя (историко-философский и естественнонаучный анализ в свете новой космологической концепции): Монография. – Днепропетровск: Пороги, 2005. – 412 с.
2. Етимологічний словник української мови : В 7 томах / Укл. Болдирев Р. В. та ін. – К. : Наукова думка. – 1982 – 2006. – Т. 1–5.
3. Колесник О.С. Лінгвосеміотика міфологічного простору: дис. ... докт. філол. наук : 10.02.15 / Олександр Сергійович Колесник; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – 548 с.
4. Колесник О.С. Introducing M-logic: basic remarks on key concepts // Теоретична і дидактична філологія. Серія "Філологія". Серія "Педагогіка" : Зб. наук. праць. – Вип. 25. – Переяслав-Хмельницький : Вид. ПП Щербатих О.В., 2017. – С. 159-169.
5. Концепты и контрасты : монография / под. ред. Н. В. Петлюченко. – Одесса : Издательский дом «Гельветика», 2017. – 632 с.
6. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков / В. В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2010. – Т.1. – 610 с.
7. Поміж мов в культурі: методологічний еkleктизм і міждисциплінарність сучасного мовознавства : колективна монографія / гол. ред.. Мізін К.І.]. – Переяслав-Хмельницький : Вид. ПП Щербатих О.В., 2017. – 382 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О.Н Трубачева] : В 4-х т. – М. : Прогресс, 1964. – 1973.
9. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. / Ред. О.Н. Трубачева. – Вып. 32. – М. : "Наука", 2005. – 261 с.
10. Aristotle *Politics* 1 // Aristotle in 23 Volumes. – Vol. 21. / transl. by H. Rackham. – London: William Heinemann Ltd. 1944. – режим доступу : <http://data.perseus.org/citations/urn:cts:greekLit:tlg0086.tlg035.perseus-eng1:1.1253b>
10. DWDS Etymologisches Wörterbuch. – режим доступу : <http://www.dwds.de/>
11. Deep Purple. Time For Bedlam // Infinite, 2017. – режим доступу : <https://www.azlyrics.com/lyrics/deeppurple/timeforbedlam.html>

12. Die Gesetze der Angelsachsen, 1er Band: Text und Übersetzung / herausgegeben von F. Liebermann Halle a. S.: Max Niemeyer, 1898. – S. 26–46.
13. Hollingshead A.B. Four Factor Index of Social Status1 / August B. Hollingshead // Yale Journal of Sociology. – Volume 8. – Fall 2011. – pp. 21 – 51.
14. Kroonen G. Etymological dictionary of proto-Germanic / Guus Kroonen : Leiden-Boston : Brill, 2013. – 795 p.
15. Mandelbrot B.B. The fractal geometry of nature. Updated and augmented / Benoit B. Mandelbrot. – New York : W. H. Freeman and Company, 1983. – 469 p.
16. Manowar. Pleasure Slave // Kings of metal, 1988. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/kingsofmetal.html#10>
17. Manowar. Spirit Horse of the Cherokee // Triumph of Steel, 1992. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/thetriumphofsteel.html#4>
18. Manowar. Dawn of Battle // Dawn of Battle, 2002. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/manowar/thedawnofbattle.html#1>
19. Martin G.R.R. A Game of Thrones / George R.R. Martin. – N.Y. : Bantam Books, 1996. – 710 p.
20. Martin G.R.R. A Feast for Crows / George R.R. Martin. – N.Y. : Bantam Dell, 2005. – 813 p.
21. McBain A. An Etymological Dictionary of the Gaelic Language / Alexander. A. McBain, LL.D. – Stirling : Eneas MacKay, 1911. – 426 p.
22. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / Julius Pokorny. – Bd. 1–2. – Bern : Francke. – 1959. – 1183 S.
23. Rigsþula. – Режим доступу : <http://etext.old.no/Bugge/rigtula.htm>
24. Running Wild. Slavery // Blazon Stone, 1991. – Режим доступу : <http://www.darklyrics.com/lyrics/runningwild/blazonstone.html#1>
25. Sapkowski A. Ostatnie życzenie / Andrzej Sapkowski. – Warszawa : SuperNOWA, 1998. – 287 s.
26. Treschow M. The Prologue to Alfred's Law Code: Instruction in the Spirit of Mercy / Michael Treschow // FLORILEGIUM. – # 13. – 1994. – pp.79–110.
27. Vries de, J. Altnordisches etymologisches Wörterbuch / Jan de Vries. – Leiden : Brill, 1962. – 686 S.
28. Vulgate (Latin). – режим доступу : <http://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>
29. Wendere Old English Dictionary. – Режим доступу : <http://wendere.squarespace.com/>
30. Woodhouse S. C. English-Greek Dictionary A Vocabulary Of The Attic Language / S. C. Woodhouse. – Chicago: George Routledge and Sons, 1910. – 1045 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Київського університету ім. Б. Грінченка.

Наукові інтереси: лінгвoseміотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії, міфопоетика, універсологія.

УДК 811.112.2'81'37

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОСТОРУ В НІМЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ЛОКАТИВНИХ МЕРОНІМІВ)

Олена МАТЕРИНСЬКА (Київ, Україна)

У пропонованій статті досліджуються особливості концептуалізації позначень частин простору (локативних меронімів) в німецькій та англійській мовах, розроблено їх тематичну класифікацію, висвітлюються основні способи розвитку полісемії досліджуваних лексичних одиниць за рахунок метафоричних та метонімічних переносів, описуються їх структурно-семантичні типи. Особливу увагу приділено визначенню семантичних типів локативних меронімів, які є детермінативними композитами. Для їх класифікації використано трансформаційний метод, за допомогою якого з'ясовано семантичні ролі компонентів досліджуваних композитів, виведено формули тлумачення для кожного семантичного типу на підставі аналізу дібраного емпіричного матеріалу. Досліджувані лексичні одиниці є частиною часово-просторового континууму, у якому існує людина, а відтак мають вагомe значення для вивчення особливостей формування мовної картини світу. У фокусі дослідницької уваги в цій статті заходяться також системні зв'язки локативних меронімів з іншими тематичними групами меронімічної лексики, що дозволяє створити модель їх системного опису, яка може бути застосована для дослідження інших ділянок лексики та інших видів семантичних відношень у лексичі.

Ключові слова: локативний меронім, полісемія, метафора, антропоморфна метафора, метонімія, структурно-семантичний тип.

В предлагаемой статье исследуются особенности концептуализации обозначений частей пространства (локативных меронимов) в немецком и английском языках, разработана их тематическая классификация, освещаются основные способы развития полисемии исследуемых лексических единиц за счет метафорических и метонимических моделей переносов, описываются их структурно-семантические типы. Особое внимание уделяется выявлению семантических типов